

IN DE BAN VAN PITRUS

DE VELDWERKPLAATS FOSFAAT EN NATUURONTWIKKELING

Door MONICA WESSELING/ Half maart, de Duurswouderheide nabij Bakkeveen, Friesland. Een groep mannen en vrouwen klimt over het hek van een natuurgebied en begint enthousiast rond te lopen. De blik is naar beneden gericht, naar de pollen pitrus, die rijkelijk aanwezig zijn. De grond wordt bevoeld en doorwoeld, de vegetatie nader bekeken en na een klein uur klimt de inmiddels behoorlijk natte groep weer over het hek, om enkele kilometers verderop opnieuw een veld te bestuderen. De 'veldwerkplaats Fosfaat en natuurontwikkeling' is in volle gang.

> De term 'verpitrussing' is inmiddels aardig ingeburgerd <

Foto's Theo Tangelder

> Om tienduizenden hectares nieuwe natuur te kunnen ontwikkelen voor de ecologische hoofdstructuur wordt in Nederland veel grond aan de landbouw onttrokken, en van het stempel van een natuurdoeltype voorzien. Voormalige akkers moeten heischrale vegetaties opleveren, op weidegronden worden blauwgraslanden 'geprojecteerd'. Om de gewenste natuur te krijgen, en liefst zo snel mogelijk, wordt de landbouwgrond geplagd en worden sloten gedempt. De verwachtingen zijn hooggespannen: het doel is een schrale vegetatie, met soorten als moeraskartelblad of zelfs blauwe zegge. Toch is pitrus vaak het enige dat werkelijk floreert op de nieuwe natuurgebieden, die rijk aan voedingsstoffen zijn, en vooral aan fosfaat. De omgeving spreekt schande en het maatschappelijk draagvlak voor natuurontwikkeling daalt.

NATUURDOELTYPEN

Het pitrusprobleem, waarbij pitrus symbool staat voor de fosfaatproblematiek, is groot en wijdverspreid. De term 'verpitrussing' is inmiddels behoorlijk ingeburgerd. Iedere natuurbeheerder probeert op zijn eigen manier het gewas te beteugelen, om juist de gewenste vegetatie een kans te geven. Het is dan ook niet vreemd dat de veldwerkplaats over het onderwerp 'fosfaat en

natuurontwikkeling' half maart voor de tweede keer werd georganiseerd, en voor de tweede keer volgeboekt was. Een derde bijeenkomst over het thema staat op de agenda.

De mannen en vrouwen in het veld gesticuleren druk, pratend over afplaggen, waterstanden, fosfaat en het vermaledijde pitrus. Wolken trekken zich samen en een felle hagelbui stort zich uit over het veld. Het lijkt de mannen en vrouwen met hun groene buitenkleden en hun laarzen niet te deren. Pitrus heeft de deelnemers in de ban. Rolf Kemmers, ecoloog van het Wageningen onderzoeksinstituut Alterra, neemt al aan het begin van de dag een illusie weg; er is niet één oplossing voor de fosfaatproblematiek. Elke bodem en elke situatie is anders en alleen maatwerk kan soelaas bieden. Zeker is dat overigens allerm minst, volgens de ecopedoloog, de deskundige op het gebied van bodemkundige processen in natuurlijke omstandigheden.

Naar Kemmers idee zijn natuurbeheerders in Nederland veel te deterministisch bezig. 'We bepalen tevoren wat voor soort natuur een stuk grond moet opleveren, zonder echt goed naar de mogelijkheden te kijken. Het zou logischer zijn af te wachten wat er komt.' Werken aan de hand van vooropgestelde natuurdoeltypen is echter een gegeven, dus gaan Kemmers en de natuurbeheerders in het Friese land op zoek naar een >

> Ook nu gaan wetenschap en praktijkervaring moeiteloos in elkaar over <

oplossing voor de verpitruising. Pitrus heeft een enorme zaadproductie, de zaden verspreiden makkelijk en zijn uiterst persistent. Zodra de omstandigheden ook maar enigszins gunstig zijn, bijvoorbeeld door beschadiging van de zode, ontkiemen ze. Is er voldoende fosfaat aanwezig dan zet pitrus een groeispuurt in en verdringt alle andere planten. Fosfaat wordt in de bodem vastgelegd door ijzer en aluminium en komt daardoor slechts langzaam vrij voor de planten. Zodra de grond natuur wordt en de bemesting en bekalking stopt, neemt de zuurgraad van de grond toe. Zure grond heeft een kleiner fosfaatbindend vermogen; er komt dus meer fosfaat beschikbaar. 'Bekalk en voorkom verzuring', raadt Kemmers daarom aan.

PLAGGEN

Met het uit de landbouw nemen van grond wordt ook de bemaling gestopt, waardoor de grondwaterstand stijgt. Ook dat doet fosfaat vrijkomen, doordat de ijzeroxiden waaraan het fosfaat gebonden is, worden omgezet. 'Vaak wordt geplagd om de bemeste bovenlaag te verwijderen. Dat is een dure maatregel die lang niet altijd nodig is', vertelt Kemmers in het bijna winters aandoend Friesland. Op de hogere zandgronden, de podzolgronden, kan afplaggen effectief zijn, doordat er weinig ijzer en aluminium in de grond zit waardoor er veel fosfaat voor de planten beschikbaar is. 'In beekdalen, op de beekerdgronden, bevat de

grond meer aluminium en vooral ijzer dan er voor de binding van het fosfaat nodig is. Alle fosfaat is vastgelegd en slecht beschikbaar en afplaggen heeft daar eigenlijk geen zin.' Afplaggen kan dus nodig of wenselijk zijn, maar heeft, zo houdt Kemmers de beheerders voor, ook een groot nadeel. 'Het verstoort de grond, waardoor pitruszaden makkelijker kiemen. Onderzoek daarom vóór de ingreep of er een pitrusveld in de buurt is.' Met afplaggen kan onbedoeld ook de nog aanwezige zaadbank van de gewenste planten of het bodemleven verdwijnen. Juist omdat er zo'n complex aan factoren meespeelt, is er volgens de wetenschapper geen blauwdruk te geven voor het voorkomen van pitrus. 'Het is een soort ecologische trucendoos. Wetenschappelijk onderzoek, maar alleen de beheerder in het veld kan beslissen wat het beste is in zijn situatie. Er is geen standaardoplossing. Je kunt niet tevoren zeggen; dit werkt en dat niet.'

WATEROVERLAST

Dat blijkt ook in het veld, uit de reacties van de beheerders. Op de Duurswouderheide heeft de beheerder van Staatsbosbeheer de grond laten plaggen. Hij kijkt nu toch tegen een veld vol pitrus aan. Het natuurterreintje heeft geen eigen waterbeheersysteem; het Waterschap bepaalt de grondwaterstand. Omdat het terrein ook opvangbekken is, staat het soms zelfs 's zomers onder water. 'Ik heb het idee dat het qua pitrus vechten tegen de bierkaai is, zolang de waterstanden zo sterk blijven wisselen', verzucht de beheerder. 'Misschien hebben we ook niet diep genoeg geplagd, maar de keilemlaag zit hoog, dus we konden niet anders.' Ook Kemmers zoekt de verklaring in de waterstand, in elk geval ten dele. 'Enige drooglegging is vooral in de zomermaanden belangrijk. Droge grond bindt immers het fosfaat beter. Zorg dus voor een oppervlakkige begreppeling. Houd kwel in stand. Kwel is ijzerhoudend en verlaagt de zuurgraad. Beide hebben een gunstig effect op het fosfaatbindend vermogen van de grond.'

DATA CRISIS

Voor de plagdiepte kan ook Kemmers geen blauwdruk geven. Oorzaak is onder meer de, naar zijn zeggen, enorme datacrisis. Er wordt in natuurontwikkelingsgebieden uit kostenoverwegingen nauwelijks bemonsterd. Daardoor weet niemand hoe het met de zuurgraad, voedingstoestand en bodemopbouw is gesteld. Ook voor hem

is het daarom maar afwachten wat er komen gaat op de Wijnjeterperschar, het tweede natuurontwikkelingsgebied waar de groep zich op stort. Vorig jaar is er geplagd en op wat kleine veldkers na, is het terrein half maart nog maagdelijk. Met grote stappen banjeren de beheerders door de her en der behoorlijk modderige vlakte. De kale grond nodigt uit tot graven en terwijl de ene beheerder een handje grond doorzoekt op zaden, haalt een ander een paar wormen naar boven. 'Is dit een teken dat het wel goed komt?' Zekerheid kan Kemmers opnieuw niet geven, maar volgens hem krijgt het bodemleven veel te weinig aandacht. 'Omdat bacteriën en schimmels een enorme hoeveelheid fosfaat en stikstof kunnen vastleggen, zijn zij een belangrijke voedselconcurrent van de hogere planten. Wormen, nematoden en andere bodemdieren beïnvloeden op hun beurt weer het microbiële bodemleven. Zij zetten met elkaar een hoeveelheid voedingsstoffen om waar geen grote grazers tegenop kunnen.' Zonder bodemleven krijgt het pitrus het dus makkelijker.

GEVOEL

Terwijl de discussie almaar levendiger wordt en inmiddels ook klimaatorenzaken en perikelen met boeren en subsidieeregelingen onderwerp van gesprek zijn, komt de groep aan bij Lange Rijen. In het drassige grasland staan her en der lage pollen pitrus, maar, afgaand op de gezichten van de groene mannen en vrouwen, geen desastreuze hoeveelheden. De beheerder heeft het over 'op gevoel opbrengen van compost', over oppervlakkige begreppeling om de grond voor de boeren begaanbaar te maken en over het maaien van pitrus. Ook nu gaan wetenschap en praktijkervaring moeiteloos in elkaar over en leren de deelnemers van elkaar. Kemmers brengt de nadelen van beweiding naar voren, een beheerder vertelt over frezen en een stukje verderop delibereert een groepje over monsternamen. Ongemerkt verstrikt de dag. Dan breekt de zon door. Een veldleuwerik stijgt op en jubelt. De mannen en vrouwen vallen stil. Hier kan geen pitrus tegenop. <

Foto's Theo Tangelder

VELDWERPLAATSEN

Vorig jaar werd op initiatief van het ministerie van LNV de eerste van een in principe oneindige serie 'veldwerkplaatsen' gehouden; een veldbezoek van wetenschappers en natuurbeheerders, rond een thema dat relevant is voor de praktijk van het natuurbeheer. Veldwerkplaatsen maken deel uit van het project Doelgericht Natuurbeheer van de Directie Kennis van het Ministerie van LNV en moeten zorgen voor informatie-uitwisseling tussen natuurbeheerders en wetenschappers.

Kennis komt ermee tot leven, en onderzoek wordt beter afgestemd op de praktijk. Deelnemers aan een veldwerkplaats krijgen bovendien een 'kennisbon' waarmee ze onderzoek kunnen 'inkopen'. De thema's van de veldwerkplaatsen sluiten aan bij die van het Onderzoek Bos en Natuur (O + BN), dat is georganiseerd op basis van landschapstypen. De onderwerpen zijn divers; van lindeaanplant tot begrazing en van het beheer van kleine stuifzandgebieden tot fosfaatperikelen.

De opbouw van een veldwerkplaats is steeds hetzelfde: een wetenschapper houdt een inleiding, daarna is er een uitgebreid veldbezoek. De verslagen van de bijeenkomsten komen beschikbaar via internet, op www.natuurkwaliteit.nl, onder 'beheerdersnetwerken'. Daar is ook de agenda te vinden, met alle geplande veldwerkplaatsen en meer informatie over Doelgericht Natuurbeheer.

www.natuurkwaliteit.nl

